

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Masarykovo pojetí svobody a demokracie

Alina Jurčenková

Bakalářská práce

2016

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Alina Jurčenková**
Osobní číslo: **H13683**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Masarykovo pojetí svobody a demokracie**
Zadávací katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce se zaměřuje na Masarykovo pojetí svobody a demokracie. Tuto otázku bude zkoumat na základě primární literatury, zejména půjde o spisy jako Česká otázka, Karel Havlíček a Světová revoluce. Autorka práce bude analyzovat Masarykovo pojetí demokratické politiky v souvislosti s Masarykovou filosofií humanity. V tomto smyslu se zaměří na Masarykovu představu člověka a jeho úkol formovat svůj život sub specie aeternitatis. Otázku svobody a demokracie Masaryk formuloval v souvislosti s českou národní filosofií. Tento problém je vlastně nedílně spjat s Masarykovým pojetím politiky.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Aleš Prázný, Ph.D.**
Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2015**

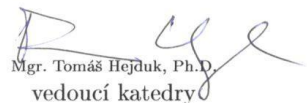
Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2016**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

Mgr. Tomáš Hejduk, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 1. listopadu 2015

Příloha zadání bakalářské práce

Seznam odborné literatury:

Primární:

MASARYK, Tomáš Garrigue. Karel Havlíček: Snahy a tužby politického probuzení. 4. vyd. Praha: Ústav T.G. Masaryka, 1996, 381 s. ISBN 80-86142-00-0.

MASARYK, Tomáš Garrigue. Česká otázka: Naše nynější krize ; Jan Hus. Česká otázka 8. vyd., Naše nynější krize 7. vyd., Jan Hus 9. vyd. Editor Jiří Brabec. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000, 492 s. ISBN 80-902659-3-6.

MASARYK, Tomáš Garrigue. Otázka sociální: Základy marxismu filosofické a sociologické. 6. české vyd. Editor Jindřich Srovnal. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2000, 283 s. ISBN 80-902659-9-5.

MASARYK, Tomáš Garrigue. Světová revoluce: Za války a ve válce 1914-1918. Editor Jindřich Srovnal. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2005, 639 s. ISBN 80-86495-27-2.

MASARYK, Tomáš Garrigue. Problém malého národa. 4.vyd. Praha: Neutralita, 1990, 26 s. ISBN 80-900073-1-7.

MASARYK, Tomáš Garrigue. Korespondence T.G. Masaryk - Antonín Rezek: TGM - AR. 1. vyd. Editor Helena Kokešová, Jan Bílek, Vlasta Quagliatová. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2011, 148 s. ISBN 978-80-86495-69-9.

MASARYK, Tomáš Garrigue a Edvard BENEŠ. Korespondence: T.G. Masaryk - Edvard Beneš : 1914-1918. 1. vyd. Editor Ivan Šedivý, Dagmar Hájková. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2004, 353 s. ISBN 8086495191.

Sekundární:

HROMÁDKA, Josef Lukl. Masaryk. Brno: L. Marek, 2005, 301 s. ISBN 80-86263-58-4.

MACHOVEC, Milan. Tomáš G. Masaryk. Vyd. 3., dopl. Praha: Česká expedice, 2000, 320 s., [8] s. obr. příl. Hlas (Masarykovo demokratické hnutí). ISBN 80-86221-24-5.

OPAT, Jaroslav. Filozof a politik T.G. Masaryk: 1882-1893 : (příspěvek k životopisu). 1.vyd.v Melantrichu. Praha: Melantrich, 1990, 469 s. ISBN 80-7023-044-4.

KOSATÍK, Pavel a Michal KOLÁŘ. Jan Masaryk - pravdivý příběh. 3. přešlédnuté vyd. Praha: Mladá fronta, 2009, 353 s., [32] s. obr. příl. ISBN 978-80-204-2045-9.

další literatura dle postupu práce

Prohlášení

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne

Alina Jurčenková

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu práce doc. PhDr. Aleši Práznému, Ph.D., za cenné rady, které mi poskytoval při psaní práce, také za ochotu a čas, který věnoval čtení této práce.

Děkuji také rodině a blízkým, kteří mě podporovali po celou dobu mého studia.

ANOTACE

Bakalářská práce se zaměřuje na Masarykovo pojetí svobody a demokracie. Tuto otázku bude zkoumat na základě primární literatury, zejména půjde o spisy jako *Česká otázka*, *Karel Havlíček* a *Světová revoluce*. Autorka práce bude analyzovat Masarykovo pojetí demokratické politiky v souvislosti s Masarykovou filosofií humanity. V tomto smyslu se zaměří na Masarykovu představu člověka a jeho úkol formovat svůj život *sub specie aeternitatis*. Otázku svobody a demokracie Masaryk formuloval v souvislosti s českou národní filosofií. Tento problém je vlastně nedílně spjat s Masarykovým pojetím politiky.

KLÍČOVÁ SLOVA

Tomáš Garrigue Masaryk, demokracie, svoboda, humanita, politika

TITLE

Masaryk's Concept of Freedom and Democracy

ANNOTATION

This bachelor's thesis focuses on Masaryk's concept of freedom and democracy. To explore this topic a varied primary literature will be used, including *The Czech Question*, *Karel Havlíček*, and *The World Revolution*, all by Masaryk. The author of this thesis will analyse Masaryk's concept of democratic politics in the context of Masaryk's philosophy of humanity. In this sense, she will concentrate on Masaryk's idea of man and his mission to shape his life *sub specie aeternitatis*. Masaryk formulated the question of freedom and democracy in the context of the Czech national philosophy. This problem is actually inextricably related to Masaryk's concept of politics.

KEY WORDS

Tomas Garrigue Masaryk, democracy, freedom, humanity, politics

OBSAH

ÚVOD.....	9
1 MASARYKOVA CESTA K DEMOKRACII	10
2 DEMOKRACIE U TGM.....	15
2.1 Počátky českého demokratického myšlení.....	15
2.2 Masarykova demokracie jako láska k bližnímu.....	17
3 MASARYKOVY IDEÁLY.....	20
3.1 Masarykův ideál člověka.....	20
3.2 Ideály humanitní.....	21
3.3 Otázka sociální	24
3.4 Otázka náboženství	25
4 OTÁZKA SVOBODNÉHO A DEMOKRATICKÉHO STÁTU.....	28
4.1 Demokratismus jako česká národní filosofie	28
4.2 Česká otázka.....	28
4.3 Demokracie jako záruka uvědomělé svobodné země	30
5 ODKAZ TGM	32
ZÁVĚR	33
BIBLIOGRAFIE.....	34

ÚVOD

Bakalářská práce se zabývá Masarykovým pojetím svobody a demokracie. Cílem práce je analyzovat Masarykovo pojetí demokratické politiky, poukázat na jeho ústřední myšlenky, snahy a tužby k svobodnému a demokratickému státu.

Práce vychází z ústředních děl Masarykovy literární a politické tvorby jako *Česká otázka*, *Problém malého národa*, *Ideály humanitní*, *Otázka sociální* a *Světová revoluce*. Během zpracování práce jsem použila i sekundární literární zdroje. Jedná se například o díla Josefa L. Hromádky, Josefa Krále, Jiřího Kovtuna, Karla Čapka, Jindřicha Srovnala, Milana Machovce, Jiřího Olšovského aj., kteří se Masarykem podrobně zabývali.

V prvních kapitolách se stručně zaměříme na Masarykovu cestu k demokracii a jeho politickou činnost, abychom si nastínili, co ovlivnilo jeho myšlení a díky čemu směřoval k humanitě a demokracii.

Ústřední částí práce budou však kapitoly týkající se Masarykových ideálů a řešení otázek sociálních a humanitních. Dále se práce zaměřuje na náboženství. Masaryk mu přikládal velkou váhu a ve svých úvahách často vycházel z Ježíšových přikázání.

V další části se práce bude zabývat stěžejním tématem „česká otázka“, které se později stalo předmětem k napsání slavného stejnojmenného díla.

Odkazu TGM se věnuje poslední kapitola, v níž shrneme snahy a poselství, která po sobě zanechal filosof, sociolog, demokrat a první prezident Československa v jedné osobě.

Práce je úzce zaměřena na Masarykovo pojetí demokracie a svobody. Právě svoboda se v Masarykově pojetí ukazuje jako podstata demokracie. Masarykovo pojetí demokracie vychází z humanitního ideálu, který je rozvinutím smyslu českých dějin. Smysl českých dějin vidí Masaryk v mravním zápase o čistotu svědomí, a v tomto smyslu je u něho demokracie záležitostí nejen politické techniky, ale především mravnosti vycházející z Ježíšova učení.

1 MASARYKOVA CESTA K DEMOKRACII

Masarykovi šlo o demokracii jak v rovině vzdělanosti, tak i politiky. V letech 1914–1918 Masaryk bojoval za samostatnost československého státu. Než se však stal prezidentem Československa, působil v rakouském parlamentu jako poslanec (1891–1893 a 1907–1914).¹

Jiří Kovtun v díle *Slovo má poslanec Masaryk* (1991) poukazuje na to, jak tehdejší člen Říšské rady Masaryk sklouobil dvě protikladné myšlenky, a to osamostatnění Československa na troskách Rakouska – Uherska a rakouskou ideu.²

V roce 1880 Masaryk přesídlil z Vídně do Prahy, kde získal místo profesora na nově zřizované české univerzitě. Když však později vzpomínal, zda se do Prahy přestěhovat, nebo ne, uvedl: „Můj přechod z Vídně do Prahy byl pro mne novou krizí, ... bál jsem se malosti Prahy, byl jsem lidem docela cizí a životu národnímu odcizen, ... Šel jsem do Prahy vlastně nerad, ale – *nolentem fata trahunt*...“³ Jaroslav Opat zde poukazuje na Masarykovo češství. Tvrdí, že Masarykovy základy národního citění a přesvědčení tkví právě v jeho vztahu k rodnému kraji, k domovu, právě proto se vrátil do českých zemí, i když nebyl přesvědčen o správnosti tohoto kroku. Jak sám později Masaryk ve *Světové revoluci* (1925) uvedl: „Své češství a slovenství cítím, řekl bych, venkovsky, dialekticky, filosoficky cítím s Husem, Chelčickým, Žižkou atd. až po Havlíčka.“⁴ Masarykovy silné sociální a etické zážitky z mládí prožitém v Čechách se v tuto chvíli projevují v uvědoměném citění a národním smýšlení.⁵

Později Masaryk vyjádřil v recenzi Funck – Brentanovy knihy své pocity vůči nacionálním problémům: „Odmítal v ní myšlenky o národech vyvolených, nadřazených národům ostatním, stejně jako dělení na národy mravné, méně mravné a nemravné. Stál za ideou přirozené rovnosti a z ní plynoucí rovnoprávnosti národů.“⁶

Jedním z prvních velkých politických a společenských bojů, do kterých se Masaryk angažoval, byla fáze bojů o Rukopisy královédvorský a zelenohorský v roce 1886. Masaryk byl jedním z těch, kteří tyto rukopisy označili za novověká falza. Opat zmiňuje, že tím byl také poprvé označen za zrádce národa.⁷

¹ KOVTUN, Jiří. *Slovo má poslanec Masaryk*. Praha: Československý spisovatel, 1991, s. 9.

² Tamtéž.

³ OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk: 1882–189: (příspěvek k životopisu)*. Praha: Melantrich, 1990, s. 43–44.

⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce za války a ve válce 1914–1918*. Praha: Orbis, 1925, s. 395.

⁵ OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk: 1882–1893*, s. 44.

⁶ Tamtéž.

⁷ OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk: 1882–1893*, s. 136–140.

Později, roku 1891, když Masaryk vstoupil do Říšské rady jako poslanec, jeho hlavním cílem byla demokratizace české politiky, uvědomoval si však, že parlament, do kterého se prostřednictvím Mladočeské strany dostal, měl zatím k ideálu sociálně a národně spravedlivého zastoupení velmi daleko. Těžce nesl, že volební řád diskriminoval sociálně slabší a slovanské občany, především tedy příslušníky českého území, i když byl sám zvolen demokratickou metodou.⁸ Jako poslanec Říšské rady se zabýval především problémy školství a otázkou sociální. Zvláštní pozornost věnoval především problému druhé české univerzity.⁹ Zde je zřejmé Masarykovo češství a velký zájem o národ český, vzdělanost národa a sociální situaci ve státě.

Kovtun uvádí: „Přišel jako reformátor a svůj úkol viděl v reformě nejen rakouské, nýbrž hlavně české politiky.“¹⁰ Masaryk brzy poznal, že mu nebylo určeno být součástí velké politické strany. Proto se od mladočechů odloučil a v roce 1900 pomohl založit novou malou stranu, Českou stranu pokrokovou, která však nebyla hned příliš úspěšná a oblíbená. Teprve po válce se Masaryk stal populární osobností jako vítěz zahraniční revoluce. Kovtun objasnil vztah veřejnosti k Masarykovi takto: „Před rokem 1914 byl znám – zčásti respektován a uctíván, zčásti odmítán, nebo i nenáviděn – jako politicky činný vysokoškolský profesor a autor mnoha knih a článků, který buditelcky bojuje za ideály věčnosti, slušnosti, rovnosti a vědeckosti ve veřejném životě a neváhá polemizovat s kýmkoli, ať je to ministr vídeňské vlády nebo řadový český agitátor, cítí-li, že má pravdu.“¹¹

V parlamentu odvedl Masaryk dobrou práci a projevil se především jako skvělý politizující badatel, který se ve svých vystoupeních projevoval vždy jako pečlivý znalec faktů a statistik. Jak uvádí Kovtun, Masaryk se zabýval především řešením otázek kulturních, otázek školství, českého státního práva nebo také otázkou vztahu Rakouska-Uherska vzhledem ke Slovanům, především správy území Bosny a Hercegoviny. Velmi zřejmý byl Masarykův otevřený odpor ke germanizaci a centralizaci, prohluboval se jeho zájem o českou státní samostatnost.¹²

V roce 1893 se jako poslanec vzdal říšského i zemského mandátu.¹³ Masarykův základní koncept a směr politické orientace byl od začátku jeho politické i filosofické kariéry jednoznačně demokratickým.¹⁴

⁸ KOVTUN, Jiří. *Slovo má poslanec Masaryk*, s. 9–10.

⁹ OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk: 1882–1893*, s. 338.

¹⁰ KOVTUN, Jiří. *Slovo má poslanec Masaryk*, s. 11.

¹¹ Tamtéž, s. 17.

¹² Tamtéž, s. 21.

¹³ OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk: 1882–1893*, s. 394.

Po odchodu z říšské rady chtěl v politické činnosti pokračovat však zcela jiným způsobem. Období (1893–1907), kdy nevykonával svou poslaneckou funkci, bylo nejpłodnějším především v tvůrčí činnosti. Své základní úvahy, které později shrnul ve svých nejslavnějších spisech, psal do měsíčníku *Nová doba*. V letech 1894–1896 byly publikovány jeho nejznámější knihy *Česká otázka*, *Naše nynější krize*, *Jan Hus* a *Karel Havlíček*. V roce 1889 vyšla *Otázka sociální*. Kovtun uvádí: „V této mnohostranné aktivitě, která se podobala výbuchu tvořivosti, se Masaryk v letech po odchodu z říšské rady vyhranil jako přední český myslitel a národní inspirátor. Předkládal společnosti propracovaný a soustavný program politického pokroku.“¹⁵ Kovtun poukazuje na Masarykův záměr předložit svůj promyšlený a soustavný program politického vývoje a demokratizaci. A rovněž ve svých spisech poukazoval na důležitost české kulturní a hospodářské houževnatosti a vzdělanosti, poukazoval také na vážnost české historické tradice a uvědomění si univerzálních svobodných hodnot, které jsme schopni hájit.¹⁶

Podle Kovtuna měl celý Masarykův program silné náboženské prvky. V rakouské katolické církvi viděl teokracii, kterou odmítal, protože se u ní vylučovala myšlenka svobodného myšlení a bádání ve vědě. Současně byl však i proti ateismu. „... patřil k onomu vzácnému typu českých politiků, kteří občanskou morálku a sociální cítění odůvodňovali nábožensky a neváhali diskutovat o náboženských otázkách na politických tribunách.“¹⁷

Později začal Masarykovým názorům oponovat jeho bývalý spolupracovník Josef Kaizl, který obhajoval mladočeskou politiku. Vytýkal mu především neschopnost přesně vysvětlit pojem „humanita“, kterým Masaryk sděloval význam českého národního snažení. Zavrhoval myšlenky o tom, že národní obrození vzešlo z inspirace husitství a českobratrského hnutí. Nesouhlasil ani s Masarykovým tvrzením ohledně tehdejší krize.¹⁸

Kovtun uvádí: „Jako filosof Masaryk toužil po spolupráci myslících lidí přes všechny hranice prostoru a času, v tom viděl jediný způsob jak se dopracovat k jednotnému světovému názoru.“¹⁹ Chce poukázat na to, jak Masaryk jako politik usiloval o spolupráci a jednomyslnost.

Velkým problémem byl podle Masaryka poměr politika – mravnost, ale i poměr politika – náboženství. Tvrdí, že stát a církve jsou jedním celkem, představují organizovanou

¹⁴ OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk: 1882-1893*, s. 402.

¹⁵ KOVTUN, Jiří. *Slovo má poslanec Masaryk*, s. 22.

¹⁶ Tamtéž, s. 22.

¹⁷ Tamtéž, s. 22–23.

¹⁸ Tamtéž, s. 23–24.

¹⁹ KOVTUN, Jiří. *Slovo má poslanec Masaryk*, s. 35.

theokracii. Vysvětluje, že celkově prvním názorem na život a svět byl názor náboženský, proto i politické názory jsou ovlivněny náboženstvím.²⁰

Masaryk definuje svobodu myšlení a ideál přirozenosti: „Svoboda myšlení, rozumu, má platnost. Vedle toho je vyvinut ideál přirozenosti: přirozené náboženství, ne církevní, přirozené právo, tudíž i přirozený stát, přirozený stav a přirozená mravnost.“²¹ Poukazuje zde na to, že veškeré filosofické systémy se snaží uplatňovat necírkevní etiku a moderní filosofie dává přednost praktické filosofii před teoretickou. Tvrdí, že lidé stojí o jinou morálku, že všichni již mají svůj ideál humanity. Zdůrazňuje, že právě z touhy po humanitě vzniklo i politické úsilí francouzské revoluce.²²

Milan Machovec ve svém díle (*Tomáš G. Masaryk* 1968) uvádí: „Masaryk vždy – už od počátku své činnosti – usiluje především *jednat*.“²³ Rozumí tím to, že svým jednáním Masaryk vždy dokazoval, za čím si šel a co prosazoval. Ať už svými publikacemi, přednáškami na univerzitě či pro veřejnost, boji o rukopisy nebo poslaneckou činnost. „Stále více a jasněji si uvědomuje, že má potřebu jednat ne jakkoli, ale náročně, riskantně, volit si úkoly co nejobtížnější, úkoly schopné člověka – v případě nezdaru – třeba i zničit, ale v případě aspoň relativního zdaru dát mu ono vrcholné vědomí lidskosti vlastního údelu, jaké nikdy nemůže dát pouhá „vědomost“, pouhý svět učenosti, přitom i ono zvláštní štěstí, jež může udržet člověku právě jen takováto, takto náročná lidskost – třeba i na kříži...“²⁴ Tímto Machovec poukazuje na to, jaké problémy Masaryk chtěl řešit, přemýšlel o věcech složitě zapletených, těžce zvladatelných, ale s širokou společenskou relevancí. Měl za to, že problém musí umožňovat osobní aktivitu náročnější práce, protože člověk prý roste činností, individualita jedince je formulována zápasy ne jen s problémy, ale i se samým sebou.²⁵

Z tvrzení Machovce je zřejmé, že Masarykovo úsilí nebylo vždy tradičně světonázorové, filosoficko-historické nebo politické. Jeho základním problémem byla otázka autentičnosti, živosti a mravní odpovědnosti.²⁶ „Jsme přesvědčeni, že studium jeho zápasů o smysl vědy, dějinného vědomí, o smysl života proti různým mýtům aj. může být cenné i pro

²⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: Problém malého národ; Demokratism v politice*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1990, s. 107.

²¹ Tamtéž, s. 108.

²² Tamtéž.

²³ MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1968, s. 162.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, s. 163.

²⁶ MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, s. 179–180.

naši dobu a že svými zápasy přinesl řadu pozoruhodných a i pro nás cenných hodnot existenciálních a mravních.²⁷

²⁷ MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, s. 180.

2 DEMOKRACIE U TGM

2.1 Počátky českého demokratického myšlení

Především Havlíčka a Palackého považoval Masaryk za přední české myslitele, kteří své myšlení stavěli na principech demokracie. Oba tyto myslitelé si však pojem demokratismu vykládali jinak: Palacký demokracii rozumí jako vládu lidu, stojí za šlechtou s její historickou tradicí, a proto odmítá všeobecné hlasovací právo. Havlíček naopak rozumí demokracii prostřednictvím lidovosti, kde se mohou na vládě podílet i nižší třídy. Masaryk uvedl názorný Havlíčkův článek pro Národní noviny z roku 1849, kde se mluví o přirozeném právu práce, které není zárukou majetnosti, ale svobody.²⁸ „Jako Kollár i Palacký a Havlíček vycházejí z humanity a z přirozeného práva, ale v konkrétním určování pojmu humanity, člověka, se rozcházejí.“²⁹ Masaryk podotýká, že ideu humanity pojímal Kollár intenzívně, kladl důraz na slovanskou vzájemnost, naopak Palacký s Havlíčkem se zabývali humanitou z hlediska otázky české národnosti, tedy z politického konceptu.³⁰

Ve svém díle *Karel Havlíček* (1896) zmiňuje náš humanitní program jako česko-bratrský, ale také křesťanský „program nejlepšího snažení lidského.“³¹

Na přednášce *Demokratism v politice*, kterou přednesl 19. května 1912 na České technice, uvedl: „Mluvím-li o demokratismu a demokracii, o demokratizaci a socializaci naší politiky a našeho života, jest pro mne demokracie samozřejmě světovým a životním názorem, není jen něčím politickým.“³² Jak naznačil Machovec, Masaryk za dob Rakouska používal pojem „demokracie“ poměrně málokdy. Když si však za války uvědomil, že nelze mluvit jen o svobodě, samostatnosti nebo o pádu rakouské nadvlády, začal uvažovat a mluvit o svém snažení jako o „demokratismu“, o něčem, co má ideu, smysl, obsah, o cestě ke všem hodnotám, o které mu vždy šlo. „V tomto smyslu se stala idea demokratismu za války Masarykovým ‚politickým programem‘ – a *toto* mu nelze zazlívát, naopak v této skutečnosti je ještě *pozitivní* jeho zásluha.“³³

²⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. *O demokracii: (výbor ze spisů a projevů)*. Praha: Melantrich, 1991, Vybrané spisy T. G. M., Sv. 2., s. 17–18.

²⁹ Tamtéž, s. 18.

³⁰ Tamtéž.

³¹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Karel Havlíček: snahy a tužby politického probuzení*. 4. vyd. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996, s. 182.

³² MASARYK, Tomáš Garrigue. *O demokracii: (výbor ze spisů a projevů)*, s. 34.

³³ MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk*, s. 171.

Pokrok v demokracii viděl Masaryk prostřednictvím usilovné práce rakouského parlamentu, neboť se má postarat o to, aby ze státu vznikla „velmoc kulturní“.³⁴ Kladl důraz především na vnější politiku státu, která vedla k pozitivní politice. Byl přesvědčen, že je třeba bojovat proti radikální politice, především v „české politice“, sám byl velký odpůrce radikalismu.³⁵

V kapitole Demokracie – boj proti násilí (*O demokracii 1991*) Masaryk uvádí: „Demokracie znamená lidovláda, ale neběží o vládnutí a panování, nýbrž o lidosprávu.“³⁶ Objasňuje tak, že pro demokracii by měla správně fungovat správa a administrativa ve státě, protože v tehdejší i dnešní době se od administrativy očekává především důslednost a objektivita.

Masaryk poukazuje na to, že od francouzské revoluce se hlásá nejen svoboda a rovnost, také bratrství, ze kterého vyplývá humanita jako taková, přičemž by toto tvrzení mělo vyplývat právě z mravního úsudku každého člověka, ale také z politiky.³⁷ „Demokracie je úsilí proti nadpráví, proti násilnosti.“³⁸ Násilností Masaryk míní právě aristokracii, proti které musí demokracie bojovat.

Masaryk tvrdí, že je potřeba považovat cestu k demokracii za usilovnou práci, ne za samozřejmost. Jako příklad uvádí právě aristokratismus, který naopak samozřejmý je, protože každý z nás by chtěl jistou nadvládu nad ostatními, v tom jsme podle Masaryka aristokrati všichni.³⁹

Demokracie pro Masaryka znamenala „politické uskutečňování k bližnímu“.⁴⁰ Olšovský ve své úvaze o demokracii T. G. M. (*Masarykův sborník 1925*) tvrdí, že Masarykova demokracie je především o respektování druhého jako svobodného a důstojného člověka, a jejím základem je pojetí lásky jako *agapé*. V tom může spočívat budoucnost pro obrodu společnosti.⁴¹ Masaryk odkazuje také na obrodné Husovy stoupence a bratří, v tomto kontextu uvádí: „V každém člověku ctít musíme sobě rovného – to je humanitní ideál našich

³⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *O demokracii: (výbor ze spisů a projevů)*, s. 34.

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Tamtéž, s. 39.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž, s. 40.

⁴⁰ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. 1. soubor. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990, Spisy, sv. 20., s. 327.

⁴¹ OLŠOVSKÝ, Jiří. „Pojetí vlastní individuality člověka a demokracie u T. G. Masaryka“. In: *Masarykův sborník*. Praha 1993, s. 103.

buditelů, to je to jejich „čisté člověčství“, jímž dovršit máme, čeho předkové nedokonali, a jímž odčinit máme osudný rok 1487.“^{42*}

Smysl a účel demokracie tkví v diskusi a v hledání pravdy, nesmí však zasahovat totalitarismus a diktatura, které hledání pravdy brání. Olšovský uvádí: „Masarykovská, neustále se reformující demokracie je založena na součinnosti svobodných a zodpovědných individuí, žijící *sub specie aeternitatis*.“⁴³ Tak poukazuje na Masarykovo mínění o politicky a obecně nevzdělaných lidech, na člověka bez přesvědčení a konkrétních cílů.

2.2 Masarykova demokracie jako láska k bližnímu

Masarykův nejhlubší argument pro demokracii spočíval ve víře v člověka, v jeho hodnotě, v duchovnosti a nesmrtelnosti duše. Právě o tom mluví jako o pravé metafyzické rovnosti. Demokracii eticky zdůvodňuje jako politické uskutečňování lásky k bližnímu. Masaryk pojímal vždy stát, státní život a politiku jako celý svůj život, skutečně jako *sub specie arternitatis*.⁴⁴

„Demokracie pravá, založená na lásce a úctě k bližnímu a k bližním všem, je uskutečňováním božího řádu na zemi.“⁴⁵ Demokracie byla pro Masaryka názorem na život. Není to jen státní forma, to, co se píše v ústavách a zákonech. Masarykovo porozumění demokracie spočívá v důvěře v lidi, v lidskost a v lidství. Zdůrazňuje, že bez lásky není důvěry, a bez důvěry nemůže být lásky.⁴⁶

Demokracie je v podstatě diskuse, ale pravá diskuse může být jen tam, kde si lidé důvěřují a hledají pravdu. „Je to hovor mezi rovnými, přemýšlení svobodných občanů před celou veřejností.“⁴⁷ *Liberté, égalité, fraternité* – motto francouzské revoluce, které Masaryk často používal, bylo přijato de facto podle přikázání Ježíše, přikázání lásky k bližnímu.

⁴² MASARYK, Tomáš Garrigue, BRABEC, Jiří (ed.). *Česká otázka: Naše nynější krize; Jan Hus. Česká otázka* 8. vyd., *Naše nynější krize* 7. vyd., *Jan Hus* 9. vyd. Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000., s. 344.

*Vysvětlení odčinení roku 1487: Máme-li se skutečně obrodit, musíme odčinit příčiny našeho úpadku: odčinit rok 1487 – to je náš praktický národní úkol obrodit. To znamená dát všem občanům v českých zemích naprostou rovnost před zákonem, to znamená úplnou svobodu svědomí, to znamená stát se pevnými a mravními, to znamená plnit ideály naší reformace, to znamená důsledně pracovat za ideály humanitní. (pozn. autora)

⁴³ OLŠOVSKÝ, Jiří. „*Pojetí vlastní individuality člověka a demokracie u T. G. Masaryka*“, s. 103.

⁴⁴ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 245.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 246.

Masarykův demokratický ideál není jen politický, je i sociální a hospodářský. Demokracie po stránce sociální znamená snížení bídy ve společnosti. V demokratické republice nesmí být možné, aby jednotlivci nebo skupiny vykořisťovali své spoluobčany. Masaryk zdůrazňoval, že člověk člověku nesmí být prostředkem, že se lidé navzájem nesmí vykořisťovat. Práce by měla být organizována, ne však pod aristokratickým vedením, ale k vzájemné pomoci. „Demokracie potřebuje vůdce, ne pánů.“⁴⁸ Stejně tak viděl Masaryk demokracii v práci. Ve svých projevech často zmiňoval, že demokratismus je vlastně jistá rovnost v práci a prostřednictvím práce nejlépe se jeví demokracie právě v pracovním. Masaryk uvádí: „Člověk, který pracuje pro sebe a své, je demokratem. Rovnost práce a nejen rovnost, nýbrž i vzájemnost práce, neboť práce je netoliko rozdělena, nýbrž také organizována.“⁴⁹

Uvědomoval si také, že demokracie má a bude mít své chyby, protože občané demokratického státu mají také své chyby. Je však přesvědčen, že jsme národ tělem i duší demokratický, protože kulturně náležíme evropskému západu, který je odkazem na osvícený demokratismus. Pokud tedy má náš národ ve své demokracii nedostatky, musíme překonávat právě je, ne demokracii. Masaryk zdůrazňuje, že demokracie není jen to, co je psáno na ústavním papíře, není to ani to, co říkají demagogové. „Demokracie sama lidi nevychovává, slušní lidé se vychovávají rodinou, školami, církvemi, státní správou, literaturou, žurnalistikou, atd.“⁵⁰ Podle Masaryka tomu demokracie nebrání, není tu politický *circulus vitiosus*. Tvrdí, že demokracii utváří demokraté a lepší demokracii utváří lepší demokraté.

Masaryk byl ztělesněním toho, že je třeba mít více úcty k zákonům státu, ne si pouze stěžovat na korupci, politické chyby, neschopnost poslanců a jiných. Podle něho by lidé potřebovali zlepšit občanskou morálku a loajalitu, z toho se také vytváří demokracie.⁵¹

Celý svůj život věnoval cestě k demokracii; nejen sám k ní směřoval, ale dovedl v podstatě náš národ k branám demokratického myšlení a svobody. Jak uvedl slovy Masaryka Karel Čapek: „Demokracie je zárukou míru. Pro nás i pro svět.“⁵²

Demokracie pro Masaryka znamenala vytvořit a dobře uskutečňovat demokratický a humanitní program. Znamenalo to přenést demokracii do ústavy státu, prosazovat demokratické ideály jakožto názor na život. Čímž sám byl zdárným příkladem.⁵³

⁴⁸ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 246.

⁴⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Student a politika: řeč prof. Dr. T. G. Masaryka na veřejné schůzi pořádané studentskou organizací České strany pokrokové v Hlaholu dne 6. března 1909*. Praha: Svoboda, 1990, s. 10.

⁵⁰ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 247.

⁵¹ Tamtéž, s. 248.

⁵² ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 250.

Patočka se však kriticky vyrovnává s Masarykovou neúspěšnou snahou ve své studii (*Pokus o českou národní filosofii a jeho nezdar* 1977). Demokratická politika a prosazení ideje humanitní jako českého politického programu na našem území bylo hlavním cílem, ne však zcela zdařilým. Ve své studii uvádí: „Masarykova filosofie češství a světové války tvoří sice jeden velký náběh k nahlédnutí do toho, co jest – že však ztroskotává na nedostatku odvahy k samostatnému filosofování, na pozitivismem sugerované nechuti k metafyzice, k tomu pojmu filosofii jako samostatnou, od pozitivní vědy nezávislou, nepostradatelnou činnost ducha.“⁵⁴Chce tu poukázat na Masarykův „mírný racionalismus“ a „pozitivismus“, které jsou plny metafyzických předsudků.⁵⁵ Problém vidí Patočka tentýž jako dříve a pokládá za důležité „...osvobodit se zařazením do duchovního universa myšlení, schopného nahlédnutí do toho, co jest, do jeho smyslu, a následkem toho do orientace v chaosu a bouři dnešků a zítřků.“ Patočka zdůrazňuje, že pro národ, který chce být svobodný, nelze jinak než pochopit smysl „masivní absurdnosti a chaotičnosti“, což bylo také Masarykovým doporučením, které se však zhroutilo díky předsudkům vůči skutečné filosofii.⁵⁶

⁵³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *O demokracii: (výbor ze spisů a projevů)*, s. 139.

⁵⁴ PATOČKA, Jan, PALEK, Karel a CHVATÍK, Ivan (eds.). *Češi: [soubor textů k českému myšlení a českým dějinám]*. Praha: OIKOYMENH, 2006, s. 364.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Tamtéž, s. 365.

3 MASARYKOVY IDEÁLY

3.1 Masarykův ideál člověka

Masaryk byl charakteristický tím, že své myšlení těsně spojoval se svým jednáním. Jak uvádí Olšovský (*Masarykův sborník* 1993) ve své studii o individualitě člověka a demokracie u TGM „...Masaryk byl ten, u něhož myšlení bylo těsně spjato s jednáním a činem, se svou myšlenkou se bytostně ztotožňuje.“⁵⁸ Masarykovi šlo o to, aby si každý jedinec uvědomil, že ideál člověka spočívá ve svobodě, zodpovědnosti a mravnosti jedince. K tomu by měl spět každý jedinec a navázat na to by měla i celá společnost.⁵⁹ Masarykovo pojetí individua je plně solidarity vůči lidskosti, utrpení a bídy svých blízkých. Jde mu o vypracování vlastní individuality každého jedince, kde také striktně rozlišuje dvě pro něj různé věci, kterými jsou individualismus a egoismus.⁶⁰ Masaryk také poukazuje na potřebu zkáznění a odpovědnosti každého člověka.

Olšovský tvrdí „Masarykovi jde svoboda, zdatnost, odpovědnost jedince ruku v ruce s odpovědností vůči celku, vůči světu a druhým jedincům a ostatním lidem.“⁶¹ Vysvětluje, že právě taková individualita je vlivnější, než vliv masy neboli vliv lidu. Také upozorňuje na to, že Masarykovi nikdy nešlo o vládu lidu jako masového konceptu. Šlo mu o opravdovou demokratickou vládu individualit, mezi nimiž jsou vůdci, géniové a vynalézaví jedinci, bez nichž nelze optimálně rozhodovat a organizovat pro společnost.⁶²

A jak tvrdí sám Masaryk ve *Světové revoluci*, „sebe každý má stále při sobě, abych tak řekl, a může tedy pro sebe a na sobě stále pracovat.“⁶³ Všechno tedy tkví v nitru člověka a každý člověk by se měl zaměřit nejprve právě sám na sebe, na svou existenci a dostat se až do nitra sebe sama. Tak funguje i demokracie – jako samospráva, která začíná u sebe. Olšovský zmiňuje: „Demokracie tak pochází Masarykovi z chápání jeho vlastního bytí, vlastní existence člověka.“⁶⁴ Neboli jak řekl sám Masaryk: „Existence duše je pravdivý základ

⁵⁸ OLŠOVSKÝ, Jiří. „*Pojetí vlastní individuality člověka a demokracie u T. G. Masaryka*“, s. 101.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické*. 2. vyd. Praha: Čin, 1948, s. 226.

⁶¹ OLŠOVSKÝ, Jiří. „*Pojetí vlastní individuality člověka a demokracie u T. G. Masaryka*“, s. 101.

⁶² Tamtéž.

⁶³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce za války a ve válce 1914-1918*, s. 558.

⁶⁴ OLŠOVSKÝ, Jiří. „*Pojetí vlastní individuality člověka a demokracie u T. G. Masaryka*“, s. 102.

demokracie.⁶⁵ Olšovský tu poukazuje na Masarykovo přesvědčení o tom, jak z duše jedince tedy vychází veškerá osobitost a člověk se může stát skutečně člověkem až tehdy, když nahlédne do svého vlastního bytí a ve svém vlastním odrazu bytí může nazřít řád veškerenstva.

Olšovský také zdůrazňuje, že Masarykův člověk nezůstává navždy pouze u sebe v hledání svého já. Po nalezení sebe samého musí jít zase do světa, rozdíl je v tom, že tentokrát se ve světě neztratí, protože už nazřel sám sebe a svou podstatu, nyní se již dobře orientuje i ve světě. Z těchto Masarykových myšlenek je zřejmé podobenství Platónovy jeskyně, kde člověk jakožto vězeň hledá sebe samého, také v souvislosti s transcendencí, s něčím tajemným a také věčným, co přesahuje lidské bytí na světě.⁶⁶

3.2 Ideály humanitní

Ve svém díle *Ideály humanitní* z roku 1901 Masaryk uvádí: „Moderní člověk má kouzelné heslo ‚humanita‘ – ‚člověčství‘ – ‚člověčenství‘, kterýmžto heslem vystihuje všechny své tužby asi tak, jako člověk středověký všechny své tužby vyjadřoval slovem křesťan. Tento ideál humanitní, člověčství, jest základem všech tužeb novodobých a zejména také národnostních, ...“⁶⁷ Zde Masaryk zdůrazňuje, že by člověk neměl zapomínat na ideál čistého člověčenství, ke kterému má každý z nás směřovat. Také podle Havlíčka byl humanitní program velmi prostý, jak uvádí Masaryk. „Nečinit jiným, čeho sami od nich nechceme.“⁶⁸

Miloš Havelka ve své studii (*Demokracie – humanita – odpovědnost*) uvádí: „Už samotný pojem humanita, který je východiskem Masarykova myšlení a jednání veřejného i soukromého, je třeba chápat v jeho nejstarším, biblicky novozákonním smyslu, ve smyslu lásky k bližnímu.“⁶⁹ Zde Havelka poukazuje na ústřední pojem Masarykova myšlení a jeho vztah k náboženství. Právě humanita byla Masarykovým základem mravnosti, demokratismu a později i českým národním programem. „Humanita jako láska k bližnímu vede člověka

⁶⁵ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 327.

⁶⁶ OLŠOVSKÝ, Jiří. „*Pojetí vlastní individuality člověka a demokracie u T. G. Masaryka*“, s. 102.

⁶⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: Problém malého národa; Demokratism v politice*, s. 9.

⁶⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Karel Havlíček: snahy a tužby politického probuzení*, s. 181.

⁶⁹ BRABEC, Jiří. *Cesta a odkaz T. G. Masaryka: fakta, úvahy, souvislosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, Knižnice Klubu Vltava, s. 13.

k důvěře v lidi, k uznání jejich svébytnosti a svobody, k uznání jejich práv, ale také k uznání povinností. Soudí, že jen z humanity může vyrůst pravá demokracie.⁷⁰

Ideál humanitní Masaryk popisuje jako nový směr, který vznikl už v době reformace a renesance. Pro Masaryka je to základ národních tužeb. Prostřednictvím reformace se osvobozuje rozum, dochází k ustálení mravnosti, a vzniká hospodárnost a pracovitost, vyvíjí se věda a filosofie, která je osvobozena od církevní autority.⁷¹ Pro Masaryka byla idea humanitních ideálů demokracie také jako náboženské základy demokracie.

Masarykova podstata humanitního ideálu tkví v přirozenosti. „Humanitní ideál je, jedním slovem, ideálem přirozeným, novým proti historicky danému starému.“⁷² Josef Lukl Hromádka ve svém díle (*Masaryk 2005*) poukazuje na Masarykův zájem o přirozené právo. Tvrdí, že právo přirozené je rozumový a právní závazek, který zabezpečí každému to, co mu právně náleží jako osobnosti.⁷³

Nejnovější věda, filosofie, literatura i politika směřuje k ideálu čistého člověčství. Ideál se však liší podle dob a národů. Západní národy propracovávají ideál filosoficky, eticky, sociálně, nábožensky a kulturně. Slovanské národy vidí ideál humanitní jako nábožensky sociální nebo národně politický, Češi máme ideál kulturně osvícenský.⁷⁴ Masaryk uvádí: „Náš český humanismus je přirozeným pokračováním našeho českého Bratrství.“⁷⁵ Také Hromádka ideál humanitní vidí jako smysl a cíl lidské existence.⁷⁶

V *České otázce* (1895) Masaryk zdůrazňuje, že humanitní ideál vyžaduje soustavnost v odpírání všeho zlého. Zlé společenské nehumanitně, orgánům osvětným, církevním, politickým a národnostním. Na humanitě je potřeba tvrdě pracovat.⁷⁷ Podle Masaryka se idea humanitní v dnešní době vyjevuje právě jako idea národnostní, v tomto smyslu čeští a slovenští myslitelé, jako byl Palacký nebo Kollár, zakládali národnosti právě na ideji humanitní. Usilovali o výchovu a vzdělání národa, a to jak společenské, tak mravné i

⁷⁰ BRABEC, Jiří. *Cesta a odkaz T. G. Masaryka: fakta, úvahy, souvislosti*, s. 14.

⁷¹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: Problém malého národa; Demokratism v politice*, s. 9.

⁷² Tamtéž, s. 10.

⁷³ HROMÁDKA, Josef Lukl. *Masaryk*. Brno: L. Marek, 2005, s. 175.

⁷⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: Problém malého národa; Demokratism v politice*, s. 10.

⁷⁵ Tamtéž, s. 11.

⁷⁶ HROMÁDKA, Josef Lukl. *Masaryk*, s. 174.

⁷⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození; Naše nynější krize: pád strany staročeské a počátkové směrů nových*. 8. vyd. Praha: Svoboda, 1990, Politické myšlení, s. 171.

sociální.⁷⁸ Stejně tak si Palacký zakládal na humanitním ideálu národní a politické rovnoprávnosti.⁷⁹

Idea humanitní stojí především na základech náboženství a mravnosti. Však není tomu tak, že ten, kdo má náboženství, má i mravnost. Masaryk definuje tyto dva pojmy takto: „Mravnost, to je poměr člověka k člověku. Potřebujeme mravnosti ve svém styku s bližními. Náboženství vzniká z poměru člověka k celému světu, zvláště k Bohu. Náboženství má širší okruh než mravnost, v náboženství mravnost je obsažena. Náboženství má mravnosti být základem.“⁸⁰ Napříč tomu ale tvrdí, že bychom se neměli ztotožňovat s církevním učením a církevní teorií. Základy mravnosti bychom měli vyvozovat především z rozumu, stejně, jako tomu bylo u filosofů 18. století. Nynější doba je podrobena lidskému citu, nikoli rozumu. Zdárným příkladem je podle Masaryka právě Kant, jehož kategorický imperativ podával člověku čistý rozum, a to vrozené vnitřní vědění toho, co má být.⁸¹

Podle Masaryka je základem staré Kristovo pravidlo i moderní mravnosti „Miluj bližního svého jako sebe samého!“ podotýká však, že se humanita jako láska k člověčenstvu stává často abstraktní.⁸² „Láska, humanita musí být pozitivní.“⁸³ Masaryk pobízí k lásce např. cizích národů, a kohokoli, aby se nám otevřel zcela nový mravní svět.⁸⁴ Mravnost je podle Masaryka založena na citu, neodporuje však rozumu. Cit je ale slepý, a tak je potřeba zapojit rozum.⁸⁵

Velkou váhu přikládá Masaryk mezinárodnosti a kosmopolitismu. Podle něj spočívá v ideji humanitní, a každý národ by měl usilovat o člověčství, z toho vychází myšlenka organizace světového člověčenstva. „S ideou humanitní vyvíjela se netoliko idea národnostní, nýbrž také kosmopolitismus.“⁸⁶ K tomuto stavu by se mělo lidstvo postupně dopracovat. Prvními důkazy počáteční lidské organizace byly pro Masaryka věda, umění a hospodářství. Idea národnostní a kosmopolitismus se vyvíjely současně, stejnou měrou.⁸⁷

Také Comte a jeho pozitivismus měl na Masaryka nemalý vliv. Pozitivismus Masaryk pojímá jako vystřízlivění z hledání nejvyšších ideálů a omezení se na reálnou skutečnost,

⁷⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: Problém malého národa; Demokratism v politice*, s. 11.

⁷⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození; Naše nynější krize: pád strany staročeské a počátkové směrů nových*, s. 171.

⁸⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: Problém malého národa; Demokratism v politice*, s. 56.

⁸¹ Tamtéž, s. 56.

⁸² Tamtéž, s. 57.

⁸³ Tamtéž, s. 58.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Tamtéž, s. 60.

⁸⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: Problém malého národa; Demokratism v politice*, s. 12.

⁸⁷ Tamtéž.

protože pozitivismu jde skutečně hlavně o odhalení budoucnosti na základě faktů, čímž byl Masaryk inspirován, avšak toto by bylo téma na jinou práci, proto se tím nebudeme zabývat.

3.3 Otázka sociální

„Socialistické hnutí ve svých cílech není než jedním z četných hnutí humanitních.“⁸⁸ Masaryk měl silně vyvinutý smysl pro otázky sociální již od mladých let. V Čapkových *Hovorech* (1992) sám zmiňuje, že otázka sociální je zvlášť otázkou výchovy. Vytvoří se tedy především výchovou v rámci rodiny, školy a náboženství.⁸⁹

Slovo socialismus Masaryk definoval jako spolčování neboli obecně intimnější sdružování lidí, které pochází již z 18. století, kdy byla sestavena lidská práva a ve jménu těchto práv se dosud nese „volnost, rovnost, bratrství.“ Masaryk tvrdí, že hlavně bratrství je základem humanismu a socialismu. Je potřeba si uvědomit, že v socialismu jde převážně o uvědomění si, jak být člověkem a brát i jiné jako člověka se svými právy. S tím se nese požadavek i na práva politická.⁹⁰

Masaryk tvrdí „Nebezpečí začíná, když práce není, a začíná také u sytých.“ Zde poukazuje na nebezpečí materialismu, které sám odmítá. Vidí ho jako velký sociální a zároveň mravní problém, který se nese ve společném problému českého národa.⁹¹

Socialismus vznikl hnutím mravním, náboženským, ale také hospodářsko-politickým. Typickým představitelem hospodářského a politického socialismu byl marxismus neboli dnešní sociální demokracie. Tento směr pochází hlavně od Marxe a Engelse a filosoficky vzešel z Hegelovy soustavy. A zde je podle Masaryka právě počátek materialismu.⁹²

Masaryk poukazuje na to, že v základním Marxově učení vzniká tzv. materialismus historický, neboli také ekonomický, což znamená především ateismus a také psychologický materialismus, ze kterého vychází, že člověk nemá nesmrtelnou duši.⁹³ Později se Marx a Engels dostávali k materialismu hospodářskému. Došli k tomu skrze slova Feuerbacha, který tvrdil toto: „Všechna duševní práce je plodem těla, tělo se udržuje potravou, a protože potrava se musí dobývat prací, je tedy duch výsledkem práce a hospodářské výroby vůbec.“⁹⁴ Tedy

⁸⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: Problém malého národa; Demokratism v politice*, s. 13

⁸⁹ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. M.*, 1. vyd. Praha: Fragment, 2009, s. 22.

⁹⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: Problém malého národa; Demokratism v politice*, s. 13.

⁹¹ Tamtéž, s. 22.

⁹² MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: Problém malého národa; Demokratism v politice*, s. 14.

⁹³ Tamtéž, s. 15.

⁹⁴ Tamtéž.

člověk je tím, co vyrábí, tedy podle Marxe a Engelse jsou výrobní poměry základem veškerého společenského života a zejména základem všeho, čemu marxisté říkají ideologie.⁹⁵

Masaryk považuje problém materialismu především za problém morálky, v souvislosti s tím hlásá: „Nepodléhat materialismu, třeba byl ověšen sebekrásnějšími frázemi mravními, náboženskými, jakýmikoli, nýbrž být pánem peněz, umět čestným způsobem peníze vydělávat a šlechetným způsobem umět jich užívat.“⁹⁶ Z toho vychází Masarykovo tvrzení, že člověk, který pracuje od rána do večera ve výrobnách, zabývá se psaním či četbou knih nebezpečný není. Ale právě ten člověk, který nemá co na práci a přitom všeho dostatek – u něj začíná velké sociální i mravní nebezpečí. Především u lidí nezaměstnaných vrcholí problém ekonomického materialismu, který přerůstá v sociální problém celého národa.⁹⁷

3.4 Otázka náboženství

Otázka náboženství provázela Masaryka celý život. Již v dětství jeho názor na tuto tematiku ovlivnily dvě osoby. První byla samozřejmě jeho zbožná matka, tou druhou osobou byl čejkovický kaplan František Satora, se kterým Masaryk vedl rozsáhlé diskuse o náboženství.⁹⁸ Tím také tyto lidé ovlivnili jistým směrem jeho myšlenkové pochody. Vychází také z Havlíčka, který pokládal náboženství za nejdokonalejší, „nejvznešenější dědictví člověka.“⁹⁹

Jak uvedl O. A. Funda ve své studii *Náboženství – téma pro české myšlení (Cesta a odkaz T. G. Masaryka 2002)*, „chceme-li přehlédnout velká témata Masarykova myšlení, pak téma náboženství zaujímá mezi nimi přední místo, prostupuje celé jeho myšlenkové směřování.“¹⁰⁰ Poukazuje zde na to, že právě Masaryk a jeho myšlenky přivedli mnohé myslitele k pozitivnímu vztahu k náboženství, a ukázal jim, že se v něm ptáme po smyslu lidského bytí.¹⁰¹

Hromádka o Masarykovi uvádí: „Masaryk je naším největším filosofem náboženství. Celé jeho literární dílo je stálá polemika proti náboženské lhostejnosti, proti neupřímnému formalismu náboženskému, proti církevní oficiálnosti, proti násilí a státnímu tlaku ve věcech

⁹⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: Problém malého národa; Demokratism v politice*, s. 15

⁹⁶ Tamtéž, s. 21.

⁹⁷ Tamtéž, s. 22.

⁹⁸ MAHLER, Z. *Ano, Masaryk*. Praha: Primus, 2002, s. 11

⁹⁹ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Karel Havlíček: snahy a tužby politického probuzení*, s. 193.

¹⁰⁰ BRABEC, Jirí. *Cesta a odkaz T. G. Masaryka: fakta, úvahy, souvislosti*, s. 132.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 133.

náboženských, proti theologickému mythu a tradicionalismu.¹⁰² Tvrdí, že pád zastaralého globálního názoru nás nutí k přemýšlení o novém náboženství. Ve všech Masarykových polemikách vždy hraje otázka náboženství jistou roli, ať už je to problém sebevraždy, otázka po smyslu české historie, otázky etické, sociální či politické.¹⁰³

Masaryk vidí rozdíl především v náboženství a mravnosti. Uvádí: „Mravnost je poměr člověka k člověku. Potřebujeme mravnosti ve svém styku s bližním. Náboženství vzniká z poměru člověka k celému světu, zvláště k Bohu. Náboženství má širší okruh než mravnost, v náboženství je mravnost obsažena.“¹⁰⁴ Tímto tvrzením dává jasně najevo svoji pokoru a svůj postoj k náboženství.

V díle *Moderní člověk a náboženství* (1896) Masaryk tvrdí: „Náboženství je podstatným obsahem duchovního života člověka, k žití je tak potřebné jako vzduch – právě proto ho mnozí ani nepozorují, jak nepozorují vzduch a neváží si jeho životadárnosti.“¹⁰⁵ Je patrné, že byl Masaryk věřící člověk a zůstal po celý svůj život, avšak jeho náboženské názory se v průběhu života měnily.¹⁰⁶ Odmítl katolickou církev, a proto byl katolickými duchovními mnohdy označován jako bezvěrec.

Svoje náboženské názory opíral o evolucionismus, který říká, že pokud se vyvíjí všechno, vyvíjí se i náboženství. Josef Král ve svém díle (*Masaryk filosof humanity a demokracie* 1947) tvrdí: „Historicky se dá, myslím, zařadit Masarykovo náboženství do proudu vycházejícího z náboženství přirozeného, rozumového a směřujícího k mravnosti, přestože se Masaryk proti tomu ohrazuje, a směřujícího k jednotnému názoru na svět a život, který chápe život člověka *sub specie aeternitatis*. Tím spíše, že za podstatu náboženství prohlašuje „čistou, nejčistší lidskost, humanitu“.¹⁰⁷ Podle Krále má Masaryk o náboženství jasnou představu: mělo by být založeno na pravdě, víra by měla být odůvodněna a nesmí být v rozporu s filosofií a vědou. Masarykovými slovy dodává: „... člověk nepotřebuje prostředníka mezi Bohem a sebou.“¹⁰⁸

Náboženství bylo pro Masaryka jistým projevem lásky, mravnosti a lidskosti. Jak zaznamenal Čapek ve svých *Hovorech s TGM* (1992) „Láska k bližnímu, mravní zákon lásky je mně jen přední a praktický projev náboženství. Náboženství, zbožnost je, jak jsem řekl,

¹⁰² HROMÁDKA, Josef Lukl. *Masaryk*, s. 111.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: Problém malého národa; Demokratism v politice*, s. 55.

¹⁰⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Moderní člověk a náboženství*. V Praze: Jan Laichter, 1934, s. 57.

¹⁰⁶ KRÁL, Josef. *Masaryk filosof humanity a demokracie*. Praha: Orbis, 1947, s. 15.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Tamtéž.

stanovisko, atituda – nemám našeho slova pro to – vůči zemstvu, vůči všemu, co je nám dáno, tedy vůči Bohu, světu, lidem i sobě samému.¹⁰⁹

Masaryk definoval také svoji víru (*Moderní člověk a náboženství 1934*) takto: „Moje víra: ježíšství, láska k bližnímu, láska účinná, reverence před Bohem. Náboženství je nadějností, překonává strach, zejména také strach ze smrti, pudí ustavičně do výše, výš a výš, živí touhu po poznání a moudrosti, je nebojácné.“¹¹⁰

S tím souvisí také Masarykova humanitní demokracie, která se opírá především o důvěru v Boha, což často vyjádřil právě heslem o životě *sub specie aeternitatis*.

¹⁰⁹ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 169.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 171.

4 OTÁZKA SVOBODNÉHO A DEMOKRATICKEHO STÁTU

4.1 Demokraticismus jako česká národní filosofie

Josef Král v díle *Masaryk filosof humanity a demokracie* (1947) uvádí: „Naše humanitní demokracie jest jeho ideovým, myslitelovým odkazem jeho filosofie demokraticismu. Oboje spolu souvisí co nejlépe, naše demokracie i jeho demokraticismus čili humanitismus.“¹¹¹ Král zde pojednává o masarykovském smyslu pro humanitu, který se vyvíjel postupně jako jeho životní filosofie ovlivněná pozitivismem, náboženstvím, české historie, vlivem četby a zájmu o ruské filosofické myšlení a literaturu. Teprve poté se utvořila Masarykova filosofie demokraticismu.¹¹²

V *Masarykově sborníku XI–XII* (2004) se tomuto tématu věnuje Jindřich Srovnal ve své studii *Masarykova filosofie demokracie a její aktuální principy*. Masaryk nikdy ve svých přednáškách ani spisech nepodal přesné vysvětlení na svou vlastní otázku po demokratické filosofii jako po jednotném životním a světovém názoru. Srovnal uvádí: „Masarykova filosofie demokracie vyrostla na půdě Masarykova světového názoru.“¹¹³ Světový názor se zakládal především na Masarykově otevřenosti a stabilitě, dále na humanismu a filosofii humanity. Humanismus se později stal ústředním pojmem celé Masarykovy filosofie.¹¹⁴

Také podle Krále představuje Masaryk prvního českého myslitele novodobého národního myšlení, na kterého lze navazovat.¹¹⁵

4.2 Česká otázka

Česká otázka nebyla v Masarykově případě pojata ve smyslu politickém, naopak, Masaryk tuto otázku řešil z hlediska sociologického, chtěl nastínit smysl české národnosti, historie, kultury. Samozřejmě se česká otázka prolula i do otázek politických a řeší se na úrovni světové dodnes, čehož také Masaryk chtěl docílit.

¹¹¹ KRÁL, Josef. *Masaryk filosof humanity a demokracie*, s. 7.

¹¹² Tamtéž, s. 7–8.

¹¹³ SROVNAL, Jindřich. „*Masarykova filosofie demokracie a její aktuální principy*“. In: *Masarykův sborník*. Praha 2004, s. 38.

¹¹⁴ Tamtéž.

¹¹⁵ KRÁL, Josef. *Masaryk filosof humanity a demokracie*, s. 31.

„Mně česká otázka jest otázkou po osudech člověčenstva, je mně otázkou svědomí.“¹¹⁶ Takto Masaryk definuje svůj smysl otázky české v předmluvě *České otázky* (1894). Zmiňuje Kollára i Palackého, kteří se otázkou zabývali jakožto *problémem malého národa a úkolem malého státu*. Masaryk vždy řešil problém české národní malosti stejně, jako Kollár, nemyslel tím však nízký počet obyvatel. Věřil ale v prozatímní malost našeho národa, tvrdil, že to přestane národním uvědoměním nedostatků. V *České otázce* se pokouší shrnout znovuorození národa českého a upozornit na problémy bývalé a budoucí.¹¹⁷

Smysl českému obrození vdechlo nemálo našich myslitelů, již zmiňovaný Kollár, Palacký, Havlíček, ale také Dobrovský a Jungmann. Jistě mnoho dalších myslitelů nemálo ovlivnilo ideál obrození, Masaryk však lpí na těchto myslitelích především.

Národní obrození bylo založeno na humanitním ideálu, který má pro nás hluboký smysl. Masaryk se k tomu vyjádřil v *České otázce* takto: „Humanitou, plně a opravdově pojatou, navážeme na nejlepší svou dobu v minulosti, humanitou překleneme duchovní a mravní spánek několika století, humanitou kráčet máme v hlavě lidského pokroku.“¹¹⁸ Masaryk také uvádí, že právě Palacký si zakládal na humanitním ideálu politické i národní rovnoprávnosti, a tím pádem obhájil přirozeným právem naši národnost v dobách obrození. Poukazuje na to, že jsme neměli žádné jiné apologie jakožto národ slabší oproti mocnějším.¹¹⁹

Masaryk tvrdí, že mezi hlavními problémy našeho národa je charakterová neucelenost, která spočívá především v nestálosti a nezásadovosti názorů. „Kde není důslednosti a určitosti, tam se mysl stává těkavou, společnost se rozpadá na strany a frakce a konečně nastává i úpadek mravní, neboť není mravnost bez pevného přesvědčení.“¹²⁰ Je tedy třeba stát za názorem a neustupovat národům silnějším, neboť poté dochází k nedorozumění a zásahu do našich životů, proti kterým se již nejsme schopni bránit. „Již v srdci české země stáli cizinci proti cizincům, neboť Čechové již nebyli pány své země, ...“¹²¹ Zde poukazuje Masaryk na to, že již v průběhu našich dějin v zemi panovali cizí vládci a tím potlačovali náš národ, naše češství. Toto břímě si český národ nese již od roku 1487, jak udává Masaryk, kdy Češi byli „právně zotročeni“.¹²² Zdůrazňuje tedy „odčinit rok 1487 – to znamená v českých

¹¹⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození; Naše nynější krize: pád strany staročeské a počátkové směrů nových*, s. 9.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 10.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 171.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození; Naše nynější krize: pád strany staročeské a počátkové směrů nových*, s. 174.

¹²¹ Tamtéž, s. 177.

¹²² Tamtéž.

zemích všem občanům dát naprostou rovnost před zákonem, to znamená úplnou svobodu svědomí, to znamená stát se pevnými a mravními, to znamená plnit ideály naší reformace, to znamená důsledně pracovat za ideály humanitní.“¹²³ Již v tomto tvrzení je zřejmý Masarykův cit pro demokratické myšlení, které v podstatě změnilo tehdejší národní program. Humanita je to, na čemž náš národ má neustále pracovat. „Humanita je náš poslední cíl národní a historický, humanita je program český.“¹²⁴

4.3 Demokracie jako záruka uvědomělé svobodné země

Ve svém díle *Nová Evropa (1920)* vyčíslil Masaryk podmínky pro fungující demokratické zřízení státu.

„I. Demokracie je politickou organizací společnosti na etickém základě humanitním.“¹²⁵ Jinými slovy je třeba zachovat si lidskost, usilovat o morálně-etickou činnost jak v politice, tak v mezilidských vztazích, posilovat a prohlubovat humanitní vzdělání, podporovat sociální sféru.

„II. Demokracie je organizací společnosti, spočívající na práci, v ní není lidí a tříd vykořisťujících práci druhých, demokratický stát je bez militarismu, bez tajné diplomacie, politika vnitřní i vnější podléhá posudku a správě parlamentu. Demokracie, bylo řečeno, je diskusí: lidé řídí se již argumenty, ne libovůlí a násilím: demokracie dnes není možná bez vědy, demokracie je organizací pokroku ve všech oborech lidské činnosti.“¹²⁶ Z tohoto tvrzení vyplývá, že každý má právo na práci takovou, jakou je schopen vykonávat za určitou odměnu, dále že stát není podřízen vojenské síle a občané nežijí ve strachu z války, mezinárodní vztahy se utužují, státy se mezi sebou podporují a otevřeně se jedná o mezinárodních a globálních problémech. V demokratické společnosti již lidé nejsou násilně ovlivňováni názory a otevírá se jim možnost diskuse mezi sebou. Každý má svůj názor a nezasahuje do názoru ostatních. Věda se rozvíjí a občané mohou vědeckým pokrokům volně přihlížet a osvojovat si ji.

¹²³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození: Naše nynější krize: pád strany staročeské a počátkové směrů nových*, s. 178.

¹²⁴ Tamtéž, s. 186.

¹²⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: (Stanovisko slovanské.)*. 4.vyd. Brno: Doplněk, 1994, s. 183.

¹²⁶ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa*, s. 183.

„III. Neběží jen o svobodu národů, nýbrž také o jejich sjednocení.“¹²⁷ Národy by měly žít v souznění a uvědomovat si rovnost všech národů. Zde by měl na národy zapůsobit odkaz *bratrství*, který do tohoto kontextu Masarykovy myšlenky velmi vhodně zapadá.

„IV. Demokracie, jakož i národnost a socialismus, spočívá na principu humanitním.“¹²⁸ Člověk nesmí druhého využívat ke svému prospěchu, také národ nesmí využívat národ jiný, malý národ se rovná velkému národu podle principu rovnosti a rovnoprávnosti.¹²⁹

„V. Pruský stát a jeho království, Rakousko a jeho dynastie, Turecko a jeho teokracie jsou přežitkem středověku.“¹³⁰ Tyto státy svými státními zřízeními pojila stagnace proti demokracii jako takové a proti pokroku.

„VI. ...pevným projevem vůle ostatních národů Evropy a lidstva odstranit teokratický dynastismus,... Proti násilí je obrana mravní povinností.“¹³¹

Demokracii by tedy měl každý považovat za obecné přesvědčení, za světový názor, za názor na život. Tímto Masaryk formuloval návrh na demokratický mír, může být však uskutečněn jen za podmínky mravního převychování národů, které si uvědomí, jaké mají možnosti.¹³²

¹²⁷ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa*, s. 184.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ Tamtéž, s. 184–185.

¹³² Tamtéž, s. 192.

5 ODKAZ TGM

Po celoživotním snažení na národním shromáždění vlády a lidu republiky Masaryk pojednal o tom, že již není stát proti nám nebo mimo nás, jsme jeho součástí a je jen na našem národu, jak se zařídíme. Masaryk poukazuje na to, že máme zemi bohatou na přírodu, lidskost a lidskou práci, zemi s nadaným národem, který je historií i přírodou určen k harmonické spolupráci mezi sebou. Máme dějiny, kterými jsme vázáni k progresivnímu stoupání. Masaryk byl přesvědčen o schopnosti národní samostatnosti. Jak sám uvedl: „Náš stát se ctí obstál a obstojí ve světovém závodění o pokrok lidstva. Co jsme dosud vykonali, je nám dáno, abychom to udrželi a zdokonalili, co jsme dosud neučinili, je nám uloženo, abychom to vykonali. V čem jsme chybili, z toho se učme, kdo zapomíná zkušenost špatnou, ztrácí dobrou.“¹³³ Poukazuje zde na mnoholeté snahy a tužby, které pro zbudování demokratické republiky vynaložil on, i národ sám. Tvrdí, že pro zbudování republiky bylo třeba velké víry. „Víry v právo a spravedlnost, víry v dějinné poslání, víry v budoucnost.“¹³⁴

Masaryk vždy věřil v český národ, česká otázka pro něj byla otázkou světovou a československý stát se podle něho musí angažovat v politice světové. „Politiku světovou vnucuje nám zeměpisné položení a historický vývoj.“¹³⁵

Masaryk tvrdí, že stát jako celek neznamená jen politické uspořádání. Má hlubší smysl, smysl duchovní a smysl mravní. „Věřím, že také demokracie, jako celý život jednotlivců a národů, je z Boží milosti.“¹³⁶ Zdůrazňuje také, že demokracii nestačí jen organizované instituce státu, demokracie potřebuje občany, kteří v ni věří a věří v poslání svého národa a státu. „Proto naše demokracie musí být stálou reformou, stálou revolucí, ale revolucí hlav a srdcí!“¹³⁷

¹³³ MASARYK, Tomáš Garrigue. *O demokracii: (výbor ze spisů a projevů)*, s. 130.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ Tamtéž, s. 131.

¹³⁶ Tamtéž, s. 138.

¹³⁷ Tamtéž.

ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo analyzovat Masarykovo pojetí demokracie. Práce se zabývá Masarykovou cestou k demokracii, z níž jsou zřejmé okolnosti, které ovlivnily myšlenkové a životní pochody Masarykova počínání.

Práce v prvních kapitolách pojednává o Masarykových politických snahách, poukazuje na Masarykův hlavní cíl, tím je demokratická politika a prosazení ideje humanitní jako českého politického programu, i když ve výsledku ne zcela zdařilém.

V další kapitole práce pojednává o tom, kde demokracie v českém myšlení vlastně začala a jak Masarykovo myšlení ovlivnili přední čeští myslitelé, jako byli Havlíček, Palacký, Jan Hus či slovenský myslitel Kollár.

Následující kapitola se zaměřuje na demokracii z hlediska politického uskutečňování k bližnímu. Masarykovo porozumění demokracii tkví nejen v důvěře v lidi a v lásce k lidem, ale také transcendence. Masaryk věří, že k demokracii je svět veden Prozřetelností, s níž člověk spolupracuje a jejíž záměry odhaluje. Stejně tak je zřejmá podstata Masarykových ideálů, ideálů člověka, ideálů humanitních, které vycházejí z univerzálních hodnot reformace. Podstatná je též otázka sociální, které věnoval velkou pozornost napříč svým životem, či otázka náboženství, která ho provázela od útlého dětství až do smrti.

Předposlední kapitola se zabývá problematikou demokratického státu, která se později stala ústředním tématem a celoživotní snahou Masarykova počínání. S tímto tématem je spjata otázka po češtví a dílo Česká otázka, která se zabývá snahami a tužbami národního obrození. Jde v ní především o smysl české historie a národní uvědomělosti.

V poslední kapitole práce shrnuje Masarykův odkaz, který apeluje na český národ, pobízí ho k národnímu uvědomění, ke snaze zachovat svobodný a demokratický stát. Masaryk chce, aby si národ uvědomil své chyby a poučil se z historie. Podle mého názoru je důležité zachovat odkaz Masaryka, protože dokud budeme studovat jeho spisy, přemýšlet a snažit se porozumět jeho myšlenkám, názorům a idejím, bude odkaz T. G. Masaryka živý nadále.

BIBLIOGRAFIE

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Česká otázka: snahy a tužby národního obrození; Naše nynější krize: pád strany staročeské a počátkové směrů nových*. 8. vyd. Praha: Svoboda, 1990. Politické myšlení.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *O demokracii: (výbor ze spisů a projevů)*. Praha: Melantrich, 1991. Vybrané spisy T. G. M., Sv. 2.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: Problém malého národa; Demokratism v politice*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1990.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Světová revoluce za války a ve válce 1914-1918*. Praha: Orbis, 1925.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Student a politika: řeč prof. Dr. T. G. Masaryka na veřejné schůzi pořádané studentskou organizací České strany pokrokové v Hlaholu dne 6. března 1909*. Praha: Svoboda, 1990.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Otázka sociální: základy marxismu filosofické a sociologické*. 2. vyd. Praha: Čin, 1948.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Moderní člověk a náboženství*. V Praze: Jan Laichter, 1934.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Nová Evropa: (Stanovisko slovanské.)*. 4.vyd. Brno: Doplněk, 1994.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Karel Havlíček: snahy a tužby politického probuzení*. 4. vyd. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1996.

MASARYK, Tomáš Garrigue, BRABEC, Jiří (ed.). *Česká otázka: Naše nynější krize; Jan Hus. Česká otázka 8. vyd., Naše nynější krize 7. vyd., Jan Hus 9. vyd.* Praha: Masarykův ústav Akademie věd ČR, 2000.

OPAT, Jaroslav. *Filozof a politik T. G. Masaryk: 1882-1893 : (příspěvek k životopisu)*. Praha: Melantrich, 1990.

KOVTUN, Jiří. *Slovo má poslanec Masaryk*. Praha: Československý spisovatel, 1991.

- MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1968.
- ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. 1. soubor. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. Spisy, sv. 20.
- ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. M.* 1. vyd. Praha: Fragment, 2009.
- OLŠOVSKÝ, Jiří. „*Pojetí vlastní individuality člověka a demokracie u T. G. Masaryka*“. In: Masarykův sborník. Praha 1993
- BRABEC, Jiří. *Cesta a odkaz T. G. Masaryka: fakta, úvahy, souvislosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. Knižnice Klubu Vltava
- HROMÁDKA, Josef Lukl. *Masaryk*. Brno: L. Marek, 2005
- MAHLER, Z. *Ano, Masaryk*. Praha: Primus, 2002
- KRÁL, Josef. *Masaryk filosof humanity a demokracie*. Praha: Orbis, 1947
- SROVNAL, Jindřich. „*Masarykova filosofie demokracie a její aktuální principy*“. In: Masarykův sborník. Praha 2004